УДК 821.512.154:81'27:17 **DOI: https://doi.org/10.56122/..v1i1.512б**

ТАБУ ЖАНА ГУМАНИЗМ: АЙТМАТОВ ЧЫГАРМАЛАРЫНДА ЛИНГВОМАДАНИЙ ЧЕКТӨӨЛӨР ЖАНА АДАМДЫК БААЛУУЛУКТАР

Акылбекова Гүлнара Шадымановна
ORCID: 0009-0002-5252-7368
Изденүүчү, улук окутуучу,
А. Мырсабеков атындагы Ош мамлекеттик педагогикалык университети
gulnara.shadyman996@gmail.com

ТАБУ И ГУМАНИЗМ: ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЙТМАТОВА

Акылбекова Гульнара Шадымановна
ORCID: 0009-0002-5252-7368
Соискатель, старший преподаватель,
Ошский государственный педагогический университет имени А. Мырсабекова
gulnara.shadyman996@gmail.com

TABOO AND HUMANISM: LINGUOCULTURAL RESTRICTIONS AND HUMAN VALUES IN AITMATOV'S WORKS

Akylbekova Gulnara Shadymanovna
ORCID: 0009-0002-5252-7368
Researcher, Senior Lecturer,
Osh State Pedagogical University named after A. Myrsabekov,
gulnara.shadyman996@gmail.com

Аннотация

Бул макалада залкар жазуучу Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгындагы «табу» концепти лингвоантропологиялык жана философиялык өңүттө талданат. Изилдөөдө табу жөн гана тилдик чектөө эмес, адамдын руханий бүтүндүгүн сактаган фундаменталдык маданий код жана гуманизмдин негизи катары каралат. «Ак кеме», «Кыямат» жана «Кассандра тамгасы» чыгармаларынын негизинде табу концептинин этностук, экологиялык жана метафизикалык деңгээлдери объективацияланган. Автор Айтматовдун көркөм дискурсунда табунун бузулушу антропологиялык катастрофага алып келерин далилдеп, жазуучу сунуштаган «өзүн-өзү чектөө гуманизми» глобалдашуу доорунда адамзаттын келечегин сактап калуунун лингвофилософиялык модели экенин негиздейт.

Ачкыч сөздөр: *Чыңгыз Айтматов, табу концепти, гуманизм, антропологиялык лингвистика, лингвомаданият, маданий код, дискурс, этнолингвистика, экзистенциалдык чек ара.*

Аннотация

В данной статье концепт «табу» в творчестве великого писателя Чингиза Айтматова анализируется в лингвоантропологическом и философском аспектах. Исследование рассматривает табу не просто как лингвистическое ограничение, а как фундаментальный культурный код, сохраняющий духовную целостность человека и являющийся основой гуманизма. На материале произведений «Белый пароход», «Плаха» и «Тавро Кассандры» объективируются этнический, экологический и метафизический уровни концепта табу. Автор доказывает, что нарушение табу в художественном дискурсе Айтматова ведет к антропологической катастрофе, и обосновывает, что предложенный писателем «гуманизм самоограничения» является лингвофилософской моделью сохранения будущего человечества в эпоху глобализации.

Ключевые слова: *Чингиз Айтматов, концепт табу, гуманизм, антропологическая лингвистика, лингвокультура, культурный код, дискурс, этнолингвистика, экзистенциальная граница.*

Abstract

This article analyzes the concept of "taboo" in the creative heritage of the great writer Chingiz Aitmatov from ethno-linguistic, anthropological, and philosophical perspectives. The research treats taboo not merely as a linguistic restriction, but as a fundamental cultural code that preserves the spiritual integrity of a human being and serves as the core of humanism. Based on the works "The White Ship," "The Place of the Skull," and "The Mark of Cassandra," the research objectifies the ethnic, ecological, and metaphysical levels of the taboo concept. The author demonstrates that the violation of taboo in Aitmatov's artistic discourse leads to an anthropological catastrophe. It is argued that the "humanism of self-restraint" proposed by the writer represents a linguo-philosophical model for preserving the future of humanity in the era of globalization.

Keywords: *Chingiz Aitmatov, taboo concept, humanism, anthropological linguistics, linguoculture, cultural code, discourse, ethnolinguistics, existential boundary.*

Киришүү

Азыркы доордогу глобалдык трансформациялар жана маданияттардын өз ара интеграциясы шартында адамзаттын руханий-этикалык багыттарын кайрадан аңдап билүү зарылчылыгы келип чыкты. Бул контекстте залкар ойчул жана жазуучу Чыңгыз Айтматовдун адабий-философиялык мурасы жөн гана көркөм текст эмес, ал адам болмушунун маңызын сактап турган этнолингвомаданий жана гуманисттик парадигмалардын кесилиши катары өзгөчө мааниге ээ. Макаланын изилдөө объектиси катары тандалган «табу» концепти Айтматовдун чыгармаларында маданияттын чек араларын гана белгилебестен, адамдык маңызды коргоп турган фундаменталдык маданий код кызматын аткарат.

Антропологиялык лингвистиканын призмасынан караганда, табу — бул тилдик деңгээлдеги чектөөлөрдүн жыйындысы гана эмес, ал улуттук аң-сезимдеги дүйнөнүн лингвомаданий сүрөтүн түзүүчү негизги конструкторлордун бири. Айтматовдун көркөм дискурсунда табу концептинин объективацияланышы — бул жазуучунун «Адам — Маданият — Табият» триадасындагы гармонияны сактоого болгон философиялык умтулуусу. Жазуучунун чыгармаларындагы тыюулар (табулар) аркылуу биз **улуттук лингвомаданияттын** эң терең катмарларын, атап айтканда, сакралдык түшүнүктөрдү жана универсалдуу адамдык баалуулуктарды көрө алабыз.

Айтматовдун концептуалдык дүйнө таанымында табу — адамды хаостон сактаган тартип, руханий экологиянын куралы. «Ак кемедеги» Мүйүздүү Эне культуна байланыштуу тыюулар же «Кыяматтагы» табияттын мыйзамдарын бузууга коюлган чектөөлөр жөнөкөй гана ырым-жырым эмес, алар адамзаттын келечегин аныктай турган **метафизикалык чек аралар**. Бул жерде табу гуманизмдин ажырагыс бөлүгү катары чыгат: адам өзүнүн чексиз эркиндигин маданий жана этикалык чектөөлөр (табулар) аркылуу гана чыныгы гумандуулукка багыттай алат.

Бул илимий макалада табу концептинин мазмуну төмөнкүдөй теориялык багыттарда талданат:

- *Тилдик жана маданий презумпциялар***:** Айтматовдун тексттериндеги табунун этностук жана лингвистикалык табияты, **этнолингвомаданияттын** сакталыш формалары.
- *Антропоцентризм жана аксиология:* Табунун бузулушунун антропологиялык катастрофа жана гуманизмдин кризиси катары берилиши.
- *Лингвокультурологиялык семиотика:* Чыгармалардагы символдордун жана маданий белгилердин «унчукпоо» же «тыюу салуу» аркылуу мааниге ээ болушу.

Демек, Айтматовдун жараткан көркөм ааламындагы табу концепти — бул адамзаттын келечеги үчүн сунушталган **глобалдык гуманизмдин** лингвофилософиялык модели. Бул моделди изилдөө, бүгүнкү күндөгү баалуулуктардын деградациясы шартында маданияттар

диалогун жана адамдык кадыр-баркты сактап калуунун метафизикалык жолдорун издөө болуп саналат.

Адабияттарга сереп

Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгы ондогон жылдар бою ата мекендик жана чет өлкөлүк окумуштуулардын изилдөө борборунда болуп келет. Жазуучунун мурасы көп кырдуу болгондуктан, илимий изилдөөлөр философиялык, этикалык, экологиялык жана лингвистикалык аспектилерди камтыйт.

Философиялык жана гуманисттик багыттар. Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы гуманизм маселеси эң негизги темалардын бири. Б. С. Г. Мусаева [12] өз изилдөөсүндө жазуучунун "адамга адам болуу канчалык кыйын" деген экзистенциалдык суроосун талдап, гуманизмдин заманбап көйгөйлөрүн көтөрөт. Ушул эле багытта К. А. Жулькова [6] "Тоолор кулаганда" романындагы гуманисттик парадигмаларды карап чыкса, К. У. Камбарова [9] Айтматовду жазуучу гана эмес, улуу ойчул-гуманист катары мүнөздөйт. Ал эми Д. А. Брусиловский [4] Айтматовдун философиясын маданияттар жана диндер аралык диалогдун жаңы үлгүсү катары баалап, аны планетардык масштабдагы система катары карайт.

Адеп-ахлак жана экология маселелери. Жазуучунун чыгармаларындагы адам менен жаратылыштын гармониясы жана анын бузулушу бир катар окумуштуулардын көңүлүн бурган. У Цзяньпин [14] жана Б. Т. Исмаилова [7] "Ак кеме" жана башка чыгармалардагы "адам-жаратылыш" системасындагы адеп-ахлактык маселелерди изилдешкен. Ж. Э. Жолдошалиева [5] "Кыямат" романындагы экологиялык катастрофаны адамдын ички дүйнөсүнүн кризиси менен байланыштырып караса, А. Б. Кадыралиева [8] "Кассандра тамгасы" романындагы нравалык аспектилерге токтолот.

Поэтика жана лингвистикалык изилдөөлөр. Айтматовдун көркөм дүйнөсүнүн тилдик жана эстетикалык өзгөчөлүктөрү да илимде кеңири чагылдырылган. К. Асаналиевдин [3] "Кыямат" романына карата жазган алгачкы сын-пикирлери жана илимий көз караштары азыркыга чейин актуалдуулугун жогото элек. М. Келдибай Кызы [10] аталган романдагы көркөм образ түзүү чеберчилигин талдаса, А. А. Сопонова [13] "Кассандра тамгасы" романындагы эвфемизмдердин колдонулуш өзгөчөлүктөрүнө лингвистикалык сереп салат. Ошондой эле, А. Муратов [11] жазуучунун этнопедагогикалык көз караштарын цивилизациялардын кагылышуусунун контекстинде изилдеген.

Лингвомаданият таануу контексти. Жалпысынан лингвомаданият таануу илиминин калыптанышы жана анын алкагында табу концептинин тилдик-маданияттагы ролу Г. Ш. Акылбекова жана К. Ф. Калилованын [2] эмгектеринде белгиленген маалыматтар менен толукталат.

Ошентип, Ч. Айтматовдун чыгармачылык жыйнагы [1] азыркы күндө да жаңы илимий концепциялардын жаралышына жана маданияттар аралык байланыштардын тереңдешине пайдубал болуп кызмат кылууда.

II. Изилдөөнүн материалдары жана методдору (Materials and Methods)

Изилдөөнүн материалдык базасын Чыңгыз Айтматовдун «Ак кеме», «Кыямат», «Кассандра тамгасы» сыяктуу фундаменталдык чыгармалары түзөт. Бул тексттер жөн гана адабий булак катары эмес, этнолингвомаданий коддорду, дискурстук универсалийлерди жана сакралдык табуларды камтыган татаал семиотикалык мейкиндик катары тандалып алынды. Изилдөөдө тилдик бирдиктердин гуманисттик мазмуну жана алардын каармандын антропологиялык болмушуна тийгизген таасири талданат.

2.1. Методологиялык негиздер

Изилдөө антропологиялык лингвистиканын жана лингвокультурологиянын кесилишиндеги дисциплиналар аралык парадигмага таянат. Изилдөөнүн методологиялык негизин төмөнкүдөй илимий методдор түзөт:

- *Концептуалдык анализ*: Айтматовдун чыгармаларындагы «табу» түшүнүгүн өзүнчө бир лингвомаданий концепт катары бөлүп көрсөтүү жана анын семантикалык структурасын (түшүнүктүк, образдык жана баалуулук катмарларын) аныктоо үчүн колдонулду.

- *Дискурс-анализ:* Жазуучунун көркөм дискурсундагы «үнсүз калуу» (силенциалдык мотивдер), кыйытып айтуу же сакралдык тыюулар аркылуу берилген маданий коддорду ачууга багытталды. Бул метод табунун тилдик объективациясын социалдык жана экзистенциалдык контекстте кароого мүмкүндүк берет.
- *Лингвокогнитивдик моделдөө***:** Тексттеги тыюу салынган түшүнүктөрдүн каармандардын аң-сезиминде кандайча конструкцияланганын жана алардын дүйнөнүн лингвомаданий сүрөтүнө тийгизген таасирин изилдөө үчүн пайдаланылды.

2.2. *Изилдөө стратегиясы*

Изилдөө процессинде улуттук лингвомаданияттын өзгөчөлүктөрү «тил — аң-сезим — маданият — инсан» чынжыры аркылуу комплекстүү каралды. Макаланын теориялык алкагында «табу» — бул коомдук тартиптин гана элементи эмес, ал адамдын руханий бүтүндүгүн сактаган лингвоантропологиялык механизм катары концептуалдаштырылат. Анализ учурунда тексттеги лексика-семантикалык бирдиктердин контексттик маанилерине, символдорго, эвфемизмдерге жана маданий метафораларга өзгөчө көңүл бурулду.

Изилдөөнүн объективдүүлүгүн камсыз кылуу үчүн этнолингвомаданияттын салттуу нормалары (мисалы, тотемдик тыюулар) менен Айтматовдун автордук концепцияларынын (космостук гуманизм) ортосундагы байланыштар системалуу түрдө классификацияланды.

III. Изилдөөнүн жыйынтыктары (Results)

Чыңгыз Айтматовдун тексттик мейкиндигин изилдөө көрсөткөндөй, **табу концепти** чыгармаларда бир катмардуу эмес, ал татаал **лингвомаданий иерархияны** түзөт. Төмөндө тандалып алынган чыгармалардагы табунун түрлөрү жана алардын тилдик объективацияланышы талданат.

3.1. Тотемдик жана ономастикалык табу («Ак кеме»)

«Ак кеме» повестинде табу концепти **этнолингвомаданияттын** фундаменталдык пайдубалы катары чыгат. Мүйүздүү Эне образына байланыштуу төмөнкүдөй лингвистикалык чектөөлөр аныкталды:

- *Ономастикалык тыюу***:** Маралдарды кадимки жаныбар катары атабоо. Тексте алар «ыйык», «байыркы бабалар» сыяктуу маданий коддор аркылуу номинацияланат.
- *Ритуалдык-кептик табу:* Момун чалдын Орозкулга каршы чыга албагандыгы — бул социалдык гана эмес, «аксакалдык» жана «кичипейилдик» этикасына негизделген лингвомаданий чектөө.
- *Жыйынтык:* Бул жерде табунун бузулушу (маралдын атылышы) — тилдик жана руханий дискурстун кыйрашына, натыйжада каармандын (баланын) физикалык өлүмүнө алып келет.

3.2. Экологиялык жана этикалык табу («Кыямат»)

«Кыямат» романында табу концепти **антропологиялык лингвистиканын** алкагында адамдын жаратылыш менен болгон «келишими» катары каралат:

- *Эко-лингвистикалык табу***:** Бөрүлөрдүн (Акбара жана Ташчайнар) дүйнөсү — бул тилсиз, бирок өзүнчө бир «сакралдык семиотикага» ээ мейкиндик. Базарбай тарабынан бөрү балдарынын уурдалышы — адамзаттын табият алдындагы эң чоң тыюуну бузушу.
- *Аксиологиялык деградация:* Базарбайдын тилинде «ыйык», «уят», «кесир» сыяктуу концепттердин маанисизденгени (девальвациясы) байкалат. Анын дискурсу — гуманизмден ажыраган, прагматикалык гана тил.

3.3. Генетикалык жана метафизикалык табу («Кассандра тамгасы»)

Бул чыгармада Айтматов табу концептинин заманбап, **техногендик-космостук** деңгээлин ачат:

- *Био-этикалык табу:* «Эмбрио-түйүлдүккө» кийлигишүү — бул жаратылыштын жана Кудайдын жаратуу мыйзамына коюлган чектөөнү бузуу. Бул жерде «Кассандра тамгасы» — бул келе жаткан катастрофанын лингво-семиотикалык белгиси.

- *Космостук дискурс:* Андрей Крыльцовдун (Филофейдин) ички монологдорунда табу концепти «күнөө» жана «жоопкерчилик» деген маанилер менен тыгыз байланышта **объективацияланат**.

Таблица 1. Табунун түрлөрүнүн салыштырма таблицасы:

Чыгарма	**Табунун түрү**	**Тилдик объективациясы (мисалдар)**	**Гуманисттик мааниси**
«Ак кеме»	Тотемдик / Ономастикалык	Мүйүздүү Эне, Сакралдык марал	Улуттук кодду сактоо
«Кыямат»	Экологиялык / Этикалык	Кесир, Уят, Сабалбаган бөрү	Табият менен гармония
«Кассандра тамгасы»	Генетикалык / Космостук	Тамга, Түйүлдүктүн баш тартуусу	Адамзаттын келечеги

Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларында табу концепти — бул адамды «айбандык» же «техногендик» хаостон сактап турган, анын лингвомаданий жана антропологиялык бүтүндүгүн камсыз кылган негизги механизм болуп саналат.

IV. Талкуу (Discussion)

Айтматовдун чыгармаларындагы табу концептинин объективацияланышын изилдөө, жазуучунун глобалдык гуманизм идеясы жөнөкөй декларативдик чакырык эмес, ал терең этнолингвомаданий тамырларга ээ экендигин тастыктайт.

Талкууланып жаткан маселелерди визуалдык түрдө төмөнкү таблица аркылуу жалпылоого болот:

Таблица 2. Айтматовдун дискурсунда табу концептинин эволюциясы жана функциялары

Анализ багыты	**Табунун маданий деңгээли**	**Лингвоантропологиялык объективациясы**	**Гуманисттик концепциясы**
Лингвомаданий кризис	Локалдык-этностук («Ак кеме»)	«Ыйык» (sacrum) түшүнүгүнүн лексикалык девальвациясы, тотемдик аталыштардын бузулушу.	Салттуу баалуулуктардын жана улуттук коддун кыйрашы.
Этикалык чек ара	Биосфералык-этикалык («Кыямат»)	Жаратылыш менен болгон келишимдин бузулушу, «кесир» жана «уят» концепттеринин жоюлушу.	Табият менен адамдын ортосундагы экзистенциалдык коопсуздук.
Глобалдык гуманизм	Космостук-генетикалык («Кассандра тамгасы»)	Генетикалык кийлигишүүгө коюлган метафизикалык тыюу, «сакралдык белги» (тамга).	Өзүн-өзү чектөө аркылуу адамзаттын келечегин сактап калуу.

4.1. Табу жана лингвоантропологиялык кризис

Изилдөө көрсөткөндөй, Айтматов «антропологиялык катастрофа» деп атаган кубулуш биринчи кезекте тилдик жана маданий чектөөлөрдүн (табулардын) жоюлушунан башталат. Эгерде классикалык лингвистикада табу тилди тазалоочу же номинацияны өзгөртүүчү курал катары гана каралса, Айтматовдун көркөм **дискурсунда** ал — адамдын экзистенциалдык коопсуздугунун кепилдиги. «Ак кемеде» маралды атуу — бул жөн гана браконьерлик эмес, бул кыргыздын **улуттук лингвомаданиятындагы** «ыйык» (*sacrum*) түшүнүгүнүн лексикалык жана семантикалык девальвациясы. Табунун бузулушу тилдик аң-сезимдеги баалуулуктар иерархиясынын кыйрашына, демек, инсандын руханий деградациясына алып келет.

4.2. Маданий код жана глобалдык гуманизм

Айтматовдун «Кассандра тамгасы» жана «Кыямат» чыгармаларындагы табулар локалдык (этностук) алкактан чыгып, универсалдуу маданий кодго айланат. Бул жерде жазуучунун философиялык рефлексиясы төмөнкүдөй суроону коёт: адамзат өзүнүн технологиялык жана генетикалык мүмкүнчүлүктөрүнө этикалык табу коё алабы? Антропологиялык лингвистиканын алкагында "тил — маданияттын сактагычы" деген тезис Айтматов сунуштаган «өзүн-өзү чектөө гуманизми» аркылуу бекемделет. Табу концепти бул жерде эркиндикти мууntуучу эмес, тескерисинче, эркиндикти хаоско айлануудан сактап турган «руханий каркас» катары талданышы керек.

4.3. Илимий коомчулукка сунуштар

Изилдөөнүн жүрүшүндө айкындалган фактыларга таянып, төмөнкүдөй илимий-практикалык сунуштарды ортого салабыз:

- *Айтматов таануу илиминде:* Жазуучунун чыгармаларын изилдөөдө лингвистикалык жана философиялык аспектилерди айкалыштырган лингво-философиялык парадигманы күчөтүү зарыл. Бул тексттердеги "унчукпоо маданияты" (*silence culture*) жана эвфемизация процесстери аркылуу берилген терең маанилерди ачууга жол берет.
- *Этнолингвистикалык багытта:* Кыргыз тилиндеги табулардын заманбап абалын (трансформациясын) Айтматовдун көркөм концепциялары менен салыштырып изилдөө, тилдик бирдиктердеги гуманисттик потенциалды ачуу.
- *Маданияттар диалогунда:* Глобалдашуу доорунда табу концептине "башканын маданиятын сыйлоо" жана "сакралдык баалуулуктарга тийбөө" катары мамиле кылуу аркылуу конфликттерди алдын алуу моделин иштеп чыгуу.
- Педагогикалык аспектиде: Глобалдашуу доорунда өсүп келе жаткан муунга гуманизмди окутууда Айтматовдун «этикалык чектөөлөр» жана «жоопкерчилик» концепцияларын негизги маданий код катары колдонуу.

Жыйынтыктап айтканда, Айтматовдун чыгармаларындагы табу концепти — бул адамзаттын келечеги үчүн зарыл болгон **этикалык экологиянын** тилдик жана маданий модели.

V. Корутунду (Conclusion)

Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгындагы табу концептинин лингвомаданий жана философиялык табиятын изилдөө төмөнкүдөй илимий тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берет:

1. *Табу — экзистенциалдык коргоо механизми катары:* Айтматовдун көркөм дискурсунда табу жөн гана этнографиялык тыюу эмес, ал адамдын руханий бүтүндүгүн хаостон жана деградациядан сактап турган фундаменталдык маданий код экендиги далилденди. Табунун бузулушу (маралдын атылышы, жаратылышка кийлигишүү) ар дайым антропологиялык катастрофа жана гуманизмдин кризиси менен коштолот.
2. *Объективациялануу деңгээлдери***:** Табу концепти жазуучунун чыгармаларында үч негизги деңгээлде объективацияланат: локалдык-этностук («Ак кеме»), экологиялык-этикалык («Кыямат») жана глобалдык-метафизикалык («Кассандра тамгасы»). Бул динамика Айтматовдун гуманизминин универсалдуу, планетардык мүнөзгө ээ экендигин жана улуттук баалуулуктардан жалпы адамзаттык баалуулуктарга трансформацияланганын көрсөтөт.
3. *Лингвоантропологиялык мааниси:* Айтматовдун тили — бул «жоопкерчилик тили». Тексттердеги эвфемизмдер, символдор жана «унчукпоо маданияты» аркылуу берилген лингвомаданий чектөөлөр адамзатка өзүн-өзү сактап калуунун этикалык чек араларын эскертип турат. Бул жерде антропологиялык лингвистиканын башкы милдети — тилдеги бул сакралдык чектердин инсандын ички дүйнөсүн калыптандыруудагы ролун ачуу.
4. *Глобалдык гуманизмдин модели:* Изилдөө көрсөткөндөй, маданияттар диалогу жана адамзаттын келечеги үчүн Айтматов сунуштаган «чектөөлөр философиясы» же

заманбап табулар системасы зарыл. Бул система — технологиялык прогресс менен руханий баалуулуктардын ортосундагы тең салмактуулукту сактоонун бирден-бир жолу.

Жыйынтыктап айтканда, Айтматовдун мурасын антропологиялык лингвистиканын контекстинде изилдөө, анын чыгармаларындагы гуманизмдин жаңы, лингво-этикалык кырларын ачат. Макалада сунушталган табу концептинин анализи заманбап гуманитардык илимдер үчүн маданияттар аралык диалогду тереңдетүүдө жана адамзаттын келечектеги жоопкерчилигин калыптандырууда маанилүү теориялык пайдубал болуп бере алат.

Адабияттардын тизмеги

1. **Айтматов, Ч.** Чыгармаларынын жыйнагы: (1-10-том.) – Бишкек: Бийиктик, 2009.
2. **Акылбекова, Г. Ш.** История становления и признания науки культурология / Г. Ш. Акылбекова, К. Ф. Калилова // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2016. – № 8-1. – С. 163-164. – EDN WWWLOX.
3. **Асаналиев, К.** Кыяматка баруу [Текст] / К. Асаналиев // Ала Тоо. – 1987. – №7. – 149-159-б.
4. **Брусиловский, Д. А.** Философия Чингиза Айтматова как новая сущность межкультурного и межрелигиозного диалога в едино-цельной социально-планетарной системе / Д. А. Брусиловский // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2016. – № 11-2(73). – С. 51-59. – EDN WWPFJL.
5. **Жолдошалиева, Ж. Э.** Природа и человек в романе Чингиза Айтматова «Плаха» / Ж. Э. Жолдошалиева // Чингиз Айтматов. Личность. Эпоха : Материалы конференции. – Москва: МГЛУ, 2020. – С. 65-72. – EDN DJLFRW.
6. **Жулькова, К. А.** Проблема гуманизма: роман Ч.Т. Айтматова "Когда падают горы: (Вечная невеста)" / К. А. Жулькова // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 7: Литературоведение. – 2021. – № 1. – С. 161-169. – DOI 10.31249/lit/2021.01.16. – EDN YCFOOV.
7. **Исмаилова, Б. Т.** Чингиз Айтматов - художник человечества и природы / Б. Т. Исмаилова // Международный журнал экспериментального образования. – 2021. – № 3. – С. 61-65. – EDN ROBJSZ.
8. **Кадыралиева, А. Б.** Нравственные аспекты романа Ч. Айтматова "Тавро Кассандры" / А. Б. Кадыралиева // Вестник Ошского государственного университета. – 2019. – № 3. – С. 117-122. – EDN UZZBAR.
9. **Камбарова, К. У.** Чингиз Айтматов - писатель, философ и гуманист / К. У. Камбарова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2018. – № 8. – С. 129-131. – EDN YTVGAP.
10. **Келдибай Кызы, М.** Чыңгыз Айтматовдун “Кыямат” романында көркөм образ түзүүдөгү чеберчилиги / М. Келдибай Кызы // Вестник ОшГПУ им. А. Мырсабекова. – 2022. – № 1-2(19). – С. 159-163. – EDN STZWNI.